

2020 / Vol:6, Issue:26 / pp.705-713

RESEARCH ARTICLE

Arrival Date : 24.03.2020

Published Date : 29.05.2020

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.320>

Reference : Aggun, K. (2020). "Кыргызстандагы Коомдук Билим Берүү Мекемелери Жана Ишмердүүлүгү", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(26):705-713.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ КООМДУК БИЛИМ БЕРҮҮ МЕКЕМЕЛЕРИ ЖА НА ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ¹

Public Education Institutions And Activities In Kyrgyzstan

Kırgızistan'da Kamu Eğitimi Kurumları Ve Faaliyetleri

Phd Kadri AGGUN

KyrgyzstanTurkey Manas University, Bishkek / KYRGYZSTAN

ORCID: 0000-0003-1432-7656

АННОТАЦИЯ

Эгемендиктин алгачкы жылдарында Кыргызстан КМШнын 11 өлкөсү менен 40тан ашык келишимге кол койгон. Бул келишимдер ийгиликтүү жыйынтык бере баштады. КМШ өлкөлөрүндө 1000ден ашык кыргызстандык студенттер бакалавриат, магистратура жана докторантурада билим алышат. Билим берүү тармагындагы үч деңгээлдеги Кыргызстан менен чет мамлекеттердин ортосундагы кызматташуу глобалдык системага ылайыкташуу аракети болуп саналат. Чет өлкөлүк жогорку окуу жайлар, колледждер жана эл аралык университеттер Кыргызстандын билим берүү тутумунда пайда болуп, сапаттуу билим берүүгө киришти. Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы билим берүү жаатындагы өкмөттөр аралык келишимдер буга далил. Кыргызстан-Түркия Манас Университети Кыргызстан жыйырма жылдан ашык убакыттан бери иштеп келет. Бүгүнкү күндө бул университет эл аралык жана улуттук рейтингдеги алдыңкы университеттердин бири.

Түркия, Россия, Япония, АКШ, Кытай, Франция, Британия, Кипр, Индия, Казакстан, Монголия жана Кыргызстандын университеттеринин ортосунда билим берүү жаатында 52 келишим бар.

Ачкыч сөздөр: көзкарандысыздык, чет элдик жогорку окуу жайлар, билим берүү системасы

ABSTRACT

In the first years of its independence, Kyrgyzstan's signed more than 40 agreements with 11 CIS countries. These agreements have started to yield successful results. More than 1000 Kyrgyz students study undergraduate, graduate and doctorate degrees in the CIS countries. Cooperation between Kyrgyzstan and foreign countries in the field of education at three levels is an attempt to integrate into the global system. Foreign high schools, colleges and transnational universities emerged in the education system of Kyrgyzstan and started to provide quality education to Kyrgyzstans. Intergovernmental agreements in the field of education between Kyrgyzstan and Turkey is proof of that. Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Kyrgyzstan operates in the twenty years. Today, this university is one of the leading universities in international and national rankings in the Kyrgyz Republic.

Turkey, Russia, Japan, USA, China, France, Britain, Cyprus, India, Kazakhstan, Mongolia and has 52 agreements in the field education between universities in Kyrgyzstan.

Keywords: independence, Foreign high schools, education system

Көз карандысыз мамлекет катары өз алдынча улуттук билим берүү системасын жарата баштаган Кыргыз Республикасы аймактык жана дүйнөлүк билим берүү интеграциялык процесстерине түздөн-түз аралашууга мүмкүнчүлүк алганы чон жетишкендик болгон. Мунун арты менен Кыргызстандын билим берүү системасы ар кандай деңгээлдеги 3 интеграциялык процесстерге катышып, бир нечелеген чет өлкөлөрү менен иш алып бара баштаган. Биринчи

¹ Bu çalışma 31.10.2016 tarihinde savunulan "Билим, илим жана маданият тармагындагы Кыргызстан менен Түркиянын кызматташтыгы (1992-2012 ЖЖ.)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

деңгээл КМШ жана ЕврАзЭС олколорунун масштабында бириккен мурдагы советтик республикалардын билим берүү системалары менен биргелешип иш алып баруу аракеттери болгон. Бул багытта, Кыргызстандын көз каранды эместигинин алгачкы эле жылдарында КМШ'нын 11 мамлекети менен 40'дан ашык ар кандай багыттагы жана маанидеги келишимдерге кол коюлуп, алар жакшы үзүрүн бере баштаган. Алсак, алардын жардамы менен азыркы учурда КМШнын ар кайсы өлкөлөрүндө 1000'ден ашык Кыргызстандык студенттер, магистранттар жана аспиранттар билим алышууда. (Абдырахманов, 2014) КМШ мамлекеттери аралык өз ара дипломдорду таануу жөнүндөгү келишимге кол коюлушу академиялык интеграция менен академиялык мобилдүүлүк үчүн абдан чон үзүрүн берүүдө.

Билим берүү чөйрөсүндөгү интеграциялык аракеттердин экинчи деңгээли региондук мүнөздө болуп, өз алкагына 2001 жылы жаралган Шанхай кызматташтык уюмунун (ШКУ) 6 мамлекетин бириктирген болчу. Бул багыттагы өтө маанилүү жана натыйжалуу иш катары 2008-2009 жылдары тузулгон “ШКУ университеттер” системасын айтсак болот. Алгачкы убактарда “ШКУ университеттер” системасы ШКУга кирген мамлекеттердин алдынкы 53 жогорку окуу жайларын бириктирип турган. Кыргызстандын билим берүү системасы Түркия, Иран сыяктуу региондук чет өлкөлөр менен дагы кызматташа баштаган.

Кыргызстандын билим берүү системасынын чет өлкөлөр менен үчүнчү деңгээлдеги кызматташуусу катары билим берүүнүн дүйнөлүк интеграциялык системаларына аралашуу аракеттерин айтууга болот. Мисалы, Болонья процессине кошулуу боюнча жүргүзүлүп жаткан иштерди айтууга болот. Алгачкы мезгилдерде Кыргызстандын 2-3 жогорку окуу жайлары бул багытта иш алып барган болсо, 2011 жылы өлкөнүн 14 жогорку окуу жайлары Болонья процессинин Генералдык хартиясыны кол коюп, бул альянстын койгон шарттарын аткарууну башташкан. (Абдырахманов, 2014)

Эгемендүү Кыргыз Республикасынын либералдуу Конституциясы менен мыйзамдары, эл аралык деңгээлдеги меморандумдар менен келишимдер Кыргызстандын билим берүү системасын ачык системага айлантаып, эл аралык уюмдар жана чет өлкөлүк окуу жайлар менен тыгыз кызматташууга жол ачкан. Билим берүү системасынын туруктуу иштеши жана анын алга карай өнүгүшү үчүн 1996-ж. чейин эле Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши "Билим берүү мыйзамына" бир катар толуктоолор киргизип, 80 ашуун жаны нормативдик документтер иштелип чыккан. 1992-ж. 16-декабрында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши кабыл алган “Билим берүү мыйзамына” ылайык Кыргызстанда эл аралык университеттерди ачууга мүмкүндүк түзүлгөн. (Министерства образования, 1999) Натыйжада, Кыргызстандын билим берүү системасында чет өлкөлүк лицейлер менен колледждер, трансулуттук жогорку окуу жайлар пайда болуп, кыргызстандыктарга сапаттуу билим бере башташты. Мисалы, Американын Борбордук Азиядагы университети (АУЦА), Кыргыз-Орус (славян) университети (К(Р)СУ), Кыргыз-Кувейт университети, Кыргыз-Түрк Манас университеттери. Кыргызстандын билим берүү системасынын ачыктыгынан жана билим берүү программаларынын дүйнөлүк билим берүү системасынын программаларына жакындаштырылгандыгынан улам Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынан билим алууга келген чет өлкөлүк студенттердин саны арбыган. Бул багытта, 1992-1995 жж. аралыгында Кыргыз республикасы менен чет өлкөлөрдүн билим берүү системалары ортосунда кызматташуу боюнча 15 келишим түзүлүп, бул эки тараптуу документтерде окуучуларды, студенттерди, аспиранттарды алмашып туруу маселелери каралган. (Министерства образования, 1999) Ушундан улам, биз карап жаткан жылдарда Кыргызстандын жогорку окуу жайларында дүйнөнүн 30дан ашык өлкөлөрүнөн келип билим алып жаткан чет өлкөлүк студенттердин саны 20 минден ашкан. (Абдырахманов, 2014) Изилденип жаткан жылдары Кыргызстандын жогорку окуу жайларында 1500дон ашык Түркиялык студенттер билим алып жатышкан. Ошол эле учурда Кыргызстандын миндеген

жаштары чет өлкөлөрдүн алдынкы жогорку окуу жайларында кесиптик билим алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушкан. Мисалы, Түркиянын жогорку окуу жайларында билим алып жаткан Кыргызстандык студенттердин саны 1 700гө жеткен. Салыштыруу үчүн айтсак, 2011 жылы Түркиянын жогорку окуу жайларында билим алып жаткан чет өлкөлүк студенттердин саны төмөнкүдөй болгон: Азербайжандыктар – 3540, Түндүк Кипрликтер – 3503, Түркмөнстандыктар – 2929, Кыргызстандыктар – 1700, Ирандыктар – 1305, Болгариялыктар – 1231, Казакстандыктар – 727, Тажикстандыктар – 239 ж. б. у. с. (Solak, 2004), (Turgunbayev, 2013)

Ошентип, эгемендүүлүктү алган Кыргызстандын өлкө ичинде чет өлкөлүк окуу жайларды ачууга мүмкүндүк бериши чет өлкөлүк мамлекеттер менен биргелешкен эл аралык университеттерди ачууга шарт түздү. Өзгөчө, Кыргызстан менен Түркиянын ортосундагы билим берүү жаатындагы түзүлгөн мамлекеттер аралык келишимдер мындай көрүнүшкө ачык айкын далил боло алат.

Мындай үзүрлүү кызматташтыктын мыкты үлгүсү катары Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин түзүлүшүн жана анын ишмердүүлүгүн айтсак болот. Кыргызстанда жыйырма жылдан бери иштеп жаткан бул университет бүгүнкү күндө эл аралык жана республикалык рейтингдер боюнча Кыргыз Республикасындагы алдынкы окуу жайларынан болуп эсептелинет. Кыргыз-Түрк “Манас” университети 1992-ж. 3-мартындагы Кыргызстан менен Түркиянын эки тараптуу Келишиминин негизинде ачылган (К. Р. През, архиви, 2016b). Бул Келишимге улай чыккан Кыргыз Республикасынын президентинин Указында: “Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын ортосундагы билим берүү, илим жана маданият жагынан кызматташтык жөнүндө Макулдашууга ылайык, эки өлкөнүн ортосунда билим берүү жана илим жагынан өз ара аркеттенүүнү кеңейтүү, Кыргыз Республикасын жогорку квалификациялуу адистерге болгон муктаждыктарын канааттандыруу максатында КР Президенти атайын Токтом чыгаргандыгы жазылган (К. Р. През, архиви, 2016b). Ушуга ылайык, Кыргыз Республикасынын борбору Бишкек шаарында эки мамлекет тарабынан каржыланган эл аралык университет ачуу каралган. Анын жыйынтыгында Кыргыз Республикасынын Президенти Аскар Акаев 1995-ж. 19-апрелинде “Бишкек шаарында Кыргыз-Түрк университетин түзүү жөнүндө” (ПУ N 103) Указга кол койгон (К. Р. През, архиви, 2016a). Мындан кийин, 1995-жылдын 30-сентябрында Измир шаарында Түркия Республикасынын жана Кыргыз Республикасынын өкмөттөрү тарабынан «Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин окуу имаратын куруу жөнүндөгү» келишимге кол коюлган.

Университет Бишкек шаарынын «Манас» проспектисинде жайгашкан чакан имаратты ижарага алып, 1997-1998-жж. ишмердигин баштаган. [193] Кыргыз Республикасынын Президентинин Указында ошол учурдагы Кыргыз өкмөтүнүн Транспорт министрлигинин мамлекеттик “Кыргызжолтрансдолбоор” долбоорлоо институтунун имаратын Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин балансына берүү жана бул маселени бир ай мөөнөттүн ичинде чечүү каралган эле (К. Р. През, архиви, 2016b). Бул имарат учурда Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин башкы корпусу катары кызмат өтөйт. Тагыраак айтканда, эл аралык Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин негизги окуу корпусу болуп калды.

Окуу жайдын материалдык-техникалык базасын чындоо максатында 1995-жыл 27-декабрда университеттик кампустун курулушу үчүн 100 гектар, ал эми теориялык жана практикалык окуу жайдын курулушу үчүн 500 гектар жер тилкесин бөлүп берүү боюнча Кыргыз Өкмөтүнүн токтому чыккан. Бул маселени чечүү үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 5-ноябрь 2001-жылдагы № 764 чечимине ылайык, Бишкек шаарындагы мурдагы аэропорттун аймагынан 85 гектар жерди университеттин карамагына 49 жылга пайдаланууга өткөрүп берген (ТИКА, 2016).

Кыргыз Республикасынын Президенти А.Акаев 1997-ж. 23-26- октябрында Түркия Республикасына жасаган расмий иш-сапарынын жүрүшүндө болгон Түркиянын ошол кездеги премьер-министри Месут Йылмаз менен болгон жолугушуусунда 1998жылы университеттин инфраструктураларынын курулушу үчүн Түркия 10 млн. АКШ долларын Түркиялык өкмөттүн бюджетине киргизээрин жана ал каражат Кыргызстан үчүн бөлүнөөрү такталганы маалым.[1]Бөлүнүп берилген жерге оболу университеттин экономика жана башкаруу факультети менен Коммуникация факультеттеринин имараттарын тургузуу боюнча тендер жарыяланып, 2002-ж.22-майынан баштап бул имараттардын курулушу башталган.

Кыргызстандын дүйнөлүк билим мейкиндигине татыктуу кириши үчүн Кыргыз-Түрк “Манас” университети маанилүү ролду ойномок болгон (Министерства образования, 1999). (Асипова, 2004) Эң алгач, 1997-1998-окуу жылында университеттин гуманитардык жана табигый илимдер факультетинин түркология жана тарых бөлүмү, экономика жана башкаруу факультетинин менеджмент бөлүмү, инженердик факультеттин компьютердик инженерия бөлүмү, ошондой эле азыркы тилдер жогорку мектебине тиешелүү түрк жана кыргыз тилдери боюнча даярдоо курсу иштеп баштаган. Жалпысынан, бул жылы университетте 3 факультет жана 4 бөлүм, 1 жогорку мектеп ачылган. Бул жылы адистерди даярдоочу бакалаврлык багыттарда окуй баштаган студенттердин саны 86 кишиге жеткен. Студенттерге билим жана тарбия берүү багытында 10 административдик, 21 академиялык жана 31 техникалык кызматкерлер иштеп башташкан. Университетте окутуучуларды жана административдик кызматкерлерди жумушка алуу конкурстук негизге коюлуп, Кыргызстандан жана чет мамлекеттерден эң мыкты адис-окумуштуулар кабыл алынган. Окуу жайдагы кызматка алуу конкурстук жана контракттык негизде жүргүзүлүп, ал ар бир жылда жаңыланып туруу каралган.

Университеттин ишмердүүлүгүн мындан ары кенейтүү максатында, 1997-ж. 30-сентябрында Кыргыз Республикасы менен Түркия Республикасынын өкмөттөрүнүн ортосунда Кыргыз-Түрк “Манас” университети боюнча кошумча Протокол кабыл алынып, университеттин курамында медициналык факультетти ооруканасы менен бирге куруу жөнүндө чечим кабыл алынган (К. Р. През. архиви, 2016с)

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин негизги миссиясы катары кыргыз, түрк жана башка калктардын жаштарынын биргеликте билим алуусуна, өз ара достошуп, кызматташуусуна шарт түзүү каралган болчу. Бул окуу жайында ар кайсы өлкөлөрдөн билим алуу учун келген жаштар тынымсыз билим алуу менен бирге, жакшы тарбия алып, ар тараптуу өнүккөн компетенттүү адистер катары даярдалмак. Алар бул университеттен алган сапаттуу жана заманбап билимдерин өз өлкөлөрүндө жана чет жерлерде пайдалана алышы максаттуу болчу. [84] Университеттин миссиясында көрсөтүлгөндөй, билим ала турган студенттердин тектеш элдер, маданияттар, тилдер тууралуу көз караштары даярдоо бөлүмүнөн эле калыптана баштамак. Студенттер ушул бөлүмдөн кыргыз жана түрк тилдерин, ата мекендин тарыхын окуп-үйрөнүп, түрк тилдүү калктардын маданиятын терең таанып, ички дүйнөсүн байытмак (Асипова, 2004).

Барган сайын университеттин мүмкүнчүлүгү кенейип, 1998-1999-окуу жылында экономика жана башкаруу факультетинде экономика жана финансы кафедрасы, инженерия факультетинде айлана-чөйрөнү коргоо инженериясы боюнча бөлүм иштей баштаган. Ушундан улам, университеттеги жогорку билимдүү адистерди даярдоо багыттары дагы арбып, бакалаврлык багыттарда окуп жаткан студенттердин саны 223кө жеткен. Ал эми административдик кызматкерлердин саны 41, профессорлук-окутуучулук адистер 68 жана техникалык кызматкерлер 52ге жеткен (ТИКА, 2016).

Жылдан-жылга окуу жайдын студенттер жана профессордук-окутуучулар жамаатынын сандык, сапаттык деңгээли артып турган. Бул багытта, 1999-2000-окуу жылында коммуникация жана байланыш факультетинде коомчулук менен байланыш, теле-радио жана кинематография бөлүмдөрү ачылып, ал эми туризм жана мейманкана иштетүү жогорку мектебинде жаңыдан коомдук тамактанууну башкаруу программасы киргизилген. Инженерия факультетинде курулуш адистиги бөлүмү, азыркы тилдер (модерн тилдер) жогорку мектебинде синхрондук которуу бөлүмү, кыргыз жана түрк тилдери боюнча жаны программалар ачылган. Бул окуу жылында университеттин курамында 4 факультет, 1 жогорку мектеп, 1 кесиптик жогорку мектеби иш алып барган. Билим алып жаткан студенттердин саны 686 окуучуга жеткен. Студенттерге сапаттуу жана заманбап билим берүүнүн үстүндө иштеген университеттин кызматкерлеринин жалпы саны 200дөн ашкан.

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде 2000-2001-окуу жылында Гуманитардык илимдер институту ачылып, 2001-2002-окуу жылына карата туризм жана мейманкана иштетүү жогорку мектебинде туризм жана мейманкана иштетүү программасы, ал эми коммуникация факультетинде журналистика бөлүмү ачылган. Бул жылы университеттин курамы 4 факультет, 2 кесиптик жогорку мектеп менен 2 институтка жеткен. Ал эми студенттердин саны болсо 1328 билим алуучуга жеткен. Бул окуу жылында университетте 63 магистр жана аспиранттар билим алып башташкан. Бул окуу жылындагы дагы жанылык катары белгилей турган нерсе деп университеттин алгачкы бүтүрүүчүлөрүн айтса болот. Окуу жылдын аягында бүтүрүү аземи өткөрүлүп, университеттин алгачкы бүтүрүүчүлөрүнө салтанат менен диплом тапшырылган (ТИКА, 2016). Алардын көпчүлүгү өзүлөрүнүн билимин андан ары өркүндөтүү максатында Түркиянын жана Европанын алдынкы жогорку окуу жайларындагы магистр программаларына өтүп, окуй башташкан. Бүтүрүүчүлөрдүн бир бөлүгү университетте иштей баштаган магистратура программаларына кирген.

Университеттин бүтүрүүчүлөрүн кызмат орду менен камсыз кылуу маселеси дагы жакшы чечилип, жаш адистердин дээрлик баардыгы тен адистигине жараша жумушка орношкон. Мисалы, 2002-2003 – окуу жылы университетти 91 студент бүтүрсө, 2003-2004-окуу жылында 321 студент бакалаврдык жогорку билим алып, бүтүрүүчү болушкан (ТИКА, 2016). Жалпысынан, булардын 52% ар кандай магистрлик программалар боюнча билим алуусун улантса 45% ар кандай кызмат орундарына өтүшкөн.

Университетте билим берүү менен катар эле бир нече багыттар боюнча илимий изилдөө иштери дагы колго алынып, алгылыктуу иштер аткарыла баштаган. Университеттин жаны экендигинен жана илимий-изилдөөчү лабораториялары жаныдан түптөлө баштаганынан улам бул жылдардагы илим жаатындагы иштер гуманитардык багыттарда болгон. Булардын ичинен университет ар бир жылы каржылап, ишке ашырып келе жаткан археологиялык изилдөөлөрдү айтсак болот. Кыргызстандын белгилүү археологу К. Таабалдиев жетектеген эл аралык археологиялык экспедициялар кыргыз тарых илимине гана эмес бүтүндөй түрк дүйнөсүнүн тарыхына чон салым кошо турган ачылыштарды жасады. Илимий иштер жаатындагы белгилеп кете турган дагы бир нерсе – университетте дайыма өткөрүлүп келген студенттер, магистранттар, аспиранттар жана чон окумуштуулардын эл аралык илимий конференциялары, симпозиумдары жана башка форумдары болгон. Бул форумдардын жүрүшүндө түрк дүйнөсүнүн тарых, адабият, маданият жаша башка чөйрөлөрүндөгү илимий маселелер талкууланып, алар жалпы түрк илими үчүн жакшы натыйжаларын берди. Интеллектуалдык өнүгүүгө жумшалган университеттин инвестициясынын көлөмү 2001-жылга карата 70 миллион АКШ долларын түздү (Богатырёв, 2012).

Билим берүү менен катар илимий изилдөөчүлүк иштерди дагы жогорку деңгээлде алып баруу үчүн университеттин профессордук-окутуучулук курамынын сапатын жакшыртуу маселеси дагы окуу жайда жакшы жолго коюлган. Эгерде, 2005-2006 окуу жылында университетте 29

илимдин доктору, 48 илимдин кандидаты, 195 ага окутуучу болсо, 2009-2010 окуу жылында бул окуу жайда эмгектенген илимдин докторлорунун саны 37, илимдин кандидаттары 71, ал эми ага окутуучулардын саны 277 чейин өскөн. Булардын ичинен Түркиядан келген 10 доктор, 18 доцент, 3 ага окутуучу болгон. Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин ачылышы менен Кыргызстанга келип билим алуу мүмкүнчүлүгү студенттер үчүн гана пайда болбостон, Кыргызстанга башка өлкөлөрдүн дасыккан, илимий кабары бир катар өлкөлөргө таанылган көптөгөн тажрыйбалуу окумуштуулары, алардын ичинен профессорлор, доценттер келип иштөөгө мүмкүнчүлүк түзүлдү (Ормушев, 2010).

Натыйжада, университетте иштеген илимпоз-педагогдор студенттерге билим берүү менен бирге илимий изилдөө иштерди да жогорку деңгээлде жүргүзө баштаган. Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин ар кандай факультеттеринде эмгектенген окумуштуу адистеринин эларалык авторитеттүү индексилери бар илимий басылмалардагы жарык көргөн макалалары арбып бара жатат. Мисалы, RSCI РИНЦ-Scopus –SSCI-AHCI-MANAS E-Journals-Ulakbim(DergiPark) SCI Expanded- DOAJ -IDOSI Publications-AENSI publications, Jordan-Sciencedirect-eLibrary сыяктуу журналларда жарыяланган макалалардан 268и эл аралык, 11и улуттук, 379 академиялык деңгээлдеги иштер болуп, Кыргызстандын университеттеринин илимий рейтингинин өсүшүнө салымын кошууда(Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Тынымсыз өнүгүүнүн натыйжасында, 2006-2007-окуу жылында университетте структуралык өзгөрүүлөр жана кайра куруулар ишке ашырылган болчу. Мисалы, мурдакы Гуманитардык жана табигый илимдер факультети кайрадан Гуманитардык жана Табигый илимдер болуп экиге бөлүнгөн. Муну менен Гуманитардык илимдер факультетинде “Орус тил жана адабият” бөлүмү, “Англис тили жана адабияты” бөлүмдөрү ачылган. Ал эми Экономика жана башкаруу факультетинде “Эл аралык мамилелер” бөлүмү, Инженерия факультетинде “Химиялык инженерия” боюнча бөлүм ачылган. Мындан тышкары, кесиптик жогорку мектеп менен туризм жана мейманкана иштетүү кесиптик жогорку мектеби жоюлуп, анын ордуна “Туризм жана мейманкана иштетүү жогорку мектеби” ачылган.

Натыйжада, университеттин курамдык бөлүмдөрү көбөйүп, аларда билим алгандардын саны арбыган. Мисалы, 2008-2009 окуу жылдарында университетте 8 факультет, 4 жогорку мектеп, 2 кесиптик жогорку мектеп иштеп, анда бардыгы - 3014 студент, эки институттун алкагында магистратура жана аспирантурада билим алгандардын саны 281ге жеткен. Бул жылдары 2 жылдык, 4 жылдык окуу программаларында окуп, магистратура менен аспирантурада билимин уланткандардын жалпы саны 3295ти түзгөн(Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин 15 жылдык маарекеси 2010-жылы белгиленип өттү. Бул аралыкта университеттин алкагында 2 студенттик шаарча ишке киргизилди. Университеттин башкы корпусу (Бишкек ш., Тынчтык просп., №56) 1200 студентке ылайыкташтырылган. Жалпы аянты - 11800 м² түзөт. Чынгыз Айтматов атындагы (Бишкек ш., Жал кичирайону) шаарча (кампус) 12003 студентке ылайыкташтырылган. Экономика жана башкаруу факультети 12445 м² жабык аянттан турса, коммуникация жана байланыш факультетинин имараты 600 студенттин билим алуусуна ылайыкташтырылган. Аянты - 965 м² түзөт. 2008-2009-окуу жылынан мурдагы 3.220 м² аянттан турган басмакананын имаратында азыркы учурда 125 студент үчүн ылайыкташтырылган кесиптик жогорку мектеп иштеп жатат (Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин ачылган күндөн баштап жүргүзүп келе жаткан билим берүү ишиндеги бир өзгөчөлүгү катары бул окуу жайдын эл аралык деңгээлдеги билим берүү аракеттерин активдүү жүргүзүп келгенги. Мындай мүмкүнчүлүккө университеттин эл аралык деген статусу менен окуу жайдын билим берүү ситемасынын эл аралык деңгээлдеги

жогорку сапаты болуп эсептелинет. Мисал үчүн айтсак, 2012-ж. чейин Кыргыз-Түрк “Манас университетинде 16 мамлекеттен 27 улуттун өкүлдөрү татыктуу билим алышты. Булар Кыргызстан, Казакстан, Түркия, Түндүк Кипр Республикасы, Кытай, Монголия, Өзбекстан, Тажикстан, Азербайжан, Афганистан, Татарстан, Чувашия, Башкортостан, Тува, Тоолуу Алтай, Хакас Республикасы, Россия сыяктуу башка мамлекеттердин келип билим алган студенттер болгон. Университетте билим берүү түрк жана кыргыз тилдеринде жүргүзүлөт. Айрым учурда Ректорлуктун сунушу же Камкорчулар кеңешинин чечими менен жүп жана орток билим берүү программасынын негизинде башка тилдерде да жүргүзүлүшү мүмкүн. Даярдоо курсунда түрк жана кыргыз тилдеринен сырткары чет тилдери да окутулат. Университетке кабыл алынган студенттер; түркчө билгендери - кыргыз тилинен, кыргызча билгендери - түрк тилинен сынакка кирип, тилдик даярдыгынын жетиштүү экендигин көрсөтө алса, анда даярдоо курсун окуу зарылдыгынан бошотулушат. Университетти ийгиликтүү аяктоо үчүн түрк жана кыргыз тилдерин жакшы билүү – эң негизги шарт (Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин диплому Түркия жана Кыргыз Республикаларында бирдей таанылган эл аралык деңгээлдеги диплом болуп эсептелет. Бул багытта университетте бир топ иштер аткарылып, университеттин айрым билим берүү программалары эл аралык аккредитациядан ийгиликтүү өткөн.

Кыргыз-Түрк “Манас” университетине студенттерди тандап алуу абдан катуу талаптардын негизинде жана талапкерлердин билим деңгээлине жараша жүргүзүлөт. Кыргызстандын, Түркиянын жана башка мамлекеттердин мектеп бүтүрүүчүлөрү же жогорку билимин улантууну каалагандар кирүү сынагынан ийгиликтүү өткөн учурда гана университеттен билим алуу укугуна ээ болушат. Кабыл алынуучу студенттердин квотасы ар жыл сайын Ректорлуктун сунушу менен Камкорчулар кеңеши тарабынан бекитилет. Кыргызстандан кабыл алынуучу студенттер Жалпы республикалык тестирилөөнүн жыйынтыгы боюнча, ал эми Түркиядан келе турган студенттер «Студенттерди тандоо жана жайгаштыруу борбору» тарабынан өткөрүлүүчү сынак аркылуу тандалып алынат. Университеттин өзүнө таандык, объективдүү кабыл алуу сынак системасынын элементтери дагы колдонулуп келген жана мындай зарылчылык болгон (ТИКА, 2016) Бул университет студенттер акы төлөбөй окуп, стипендия алган Кыргызстандагы бирден-бир эл аралык жогорку окуу жайы болуп эсептелинет. Окуу жайда студенттердин сапаттуу билим алышы, жакшы эс алышы жана көркөм чыгармачылыгы менен алектенүүсү үчүн абдан жакшы шарттар түзүлгөн. Университетте спорт менен машыгуу үчүн дагы жакшы мүмкүнчүлүктөр бар. Бай китеп фондусу бар китепкана жана анын филиалдары, интернет байланышы дайыма студенттер жана окутуучулар үчүн кызматта.

Кыргыз Республикасынын Президенти А. Акаевдин 1995 жылы 28 июльда жарыяланган Указы менен (VII. -№ 183) Кыргыз-Түрк “Манас университетинин биринчи ректору болуп К.Молдобаев дайындалган. Ал эми 1995-жылдын 27-декабрында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн “Кыргыз-Түрк университетин уюштуруу иштеринин шарттары” тууралуу № 586 Токтому жарыяланып, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-ж. 28-июлдагы № 445 Токтому менен Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Уставы жана Камкорчулар Кеңешинин Жобосу бекитилген (Ормушев, 2010).

Университеттин административдик-башкаруу, окуу жана чарбалык башкаруу иштери Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Уставына карата ишке ашырылат. Уставдын максаты - Түркия жана Кыргыз Республикалары менен бирге түрк тилдүү элдердин университетте билим алуу курагына келген жаштарынын башын бириктирүү аркылуу эл аралык заманбап билим берүү талабына ылайык билим берүү жана түрк тилдүү мамлекеттер ортосундагы ынтымак, биримдик сезимдерин калыптандыруу болуп эсептелинет. Бул Устав 1995-жылдын

30-сентябрында “Түркия Республикасы менен Кыргыз Республикасынын Өкмөттөрүнүн ортосунда Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин иштөө принциптери тууралуу келишимдин негизинде түзүлгөн (Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Камкорчулар кеңеши университеттин эң жогорку чечим чыгаруу органы болуп саналат. Университеттин жалпы башкаруу ишин жүргүзүү максатында биргелешип башкаруу административдик принцибине ылайык эки тараптан дайындалуучу 8 кишиден түзүлөт. Кеңештин төрагасы жана үч мүчөсү Түркия Республикасынын Өкмөтү тарабынан үч кишинин колу коюлган чечимдин негизинде дайындалат. Үч кишинин колу коюлган чечим Түркия Республикасынын жогорку билим берүү кеңешинин сунушунун негизинде Түркия Республикасынын Улуттук билим берүү министрлиги тарабынан даярдалат. Кеңештин калган 4 мүчөсү Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин сунушу менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан иштелип чыккан принциптерге ылайык дайындалат. Кеңешке мүчө болуу мөөнөтү – 5 жыл. Камкорчулар кеңешинин негизги иши университеттин бир жылдык иш планын аныктоо, эки тараптын өкмөттөрү чегерип бере турган төлөмдөргө ылайык Ректорлук даярдаган университеттин бир жылдык бюджетин кароо, зарыл учурларда текшерүү жүргүзүү, айрыкча кийинки жыл үчүн талап кылына турган төлөмдөрдү аныктоо, май айынын соңуна чейин эки өлкөнүн өкмөтүнө билдирүү, Календарлык ар жылдын аягында Түркия Республикасынын Улуттук билим берүү министирлигине, Түркия Республикасынын жогорку билим берүү кеңешине жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министирлигине университеттин ишмердиги боюнча отчет тапшыруу болуп эсептелинет. Ал эми Текшерүү комиссиясынын негизги ишмердуулугуно болсо университеттин административдик, финансылык жана академиялык ишмердүүлүгүн текшерүү, эки өлкөнүн Өкмөттөрү дайындаган жана 4 мүчөдөн түзүлгөн комиссия тарабынан бир жылда кеминде бир жолу жүргүзүлөт. Текшерүү комиссиясынын мүчөлөрү эки өлкөнүн Өкмөттөрү тарабынан Камкорчулар кеңешин дайындоодо белгилеген принциптердин негизинде 5 жылга дайындалат (Кыргыз-Түрк “Манас” университети, 2016).

Кыргыз-Түрк «Манас» университети эл аралык мекеме, уюм, эл аралык жогорку окуу жайлары менен студенттер жана академиялык кызматкерлерди алмашуу, практика, академиялык кызматкерлерди даярдоо, орток долбоорлорду өнүктүрүүгө багытталган кызматташтык иштерин жүргүзүп келет. Учурда Эл аралык кызматташуу Түркия, Россия, Япония, АКШ, Кытай, Франция, Англия, Кипр, Индия, Казакстан, Монголия, Кыргызстандын ичиндеги университеттер ортосунда түзүлгөн 52 келишими бар. Бул келишимдер негизинен окуу процессине багышталып, студент, магистр, аспиранттарды жана адистерди алмашуу багыттарына байланышкан.

Ошентип, Кыргыз-Түрк “Манас университетинин ачылышы жана анын толук кандуу иштей башташы Түркиянын Кыргызстанга алып келген эң ири интеллектуалдык инвестициясы болуп калды. Бул бир гана Кыргызстандагы эмес, Борбордук Азиядагы эң ири билим берүү проектиси болуп калды (Токтомушев, 2001: 190).

Кийинки жылдардагы өнүгүү темпи жана билим берүү сапаты боюнча келечекте дүйнөнүн эң (К. Р. През, архиви, 2016b) билим алууну максат кылган университет боло турганы бышык.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН БУЛАКТАР ЖАНА АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

Абдырахманов, Т. А. (2014). *Высшее профессиональное образование Кыргызской Республики, как важнейший фактор в решении социальных задач переходного общества.*

Асипова, Н. (2004). *Сотрудничество тюркоязычных государств в сфере образования и его место в ренессансе тюркско-Тюркская цивилизация и традиции государства.* Бишкек: КТМУ.

- Богатырёв, В. (2012). Роль и восприятие Турции в Кыргызстане. *Политические аспекты кыргызско-турецких отношений*, (бет. 34-42). Бишкек.
- К. Р. През. архиви. (2016a). *Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви(Ф.1. Оп.1. Ед.хр.192)*. (Arşiv belgesinde tarih belirtilmediğinden evrağa ulaşılan tarih (14.05.2015) yazılmıştır).
- К. Р. През. архиви. (2016b). *Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви(Ф.1. Оп.1.)*. (Arşiv belgesinde tarih belirtilmediğinden evrağa ulaşılan tarih (14.05.2015) yazılmıştır).
- К. Р. През. архиви. (2016с). *Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви. Ф.1.Оп. 1. Ед.хр.958(Ф.1.Оп. 1. Ед.хр.958)*. (Arşiv belgesinde tarih belirtilmediğinden evrağa ulaşılan tarih (14.05.2015) yazılmıştır).
- Кыргыз-Түрк “Манас” университети. (2016). *Кыргыз-Түрк Манас Университетинин архиви (1996-2012)*. Кыргыз-Түрк Манас Университетинин.Бишкек. (Arşiv belgesinde tarih belirtilmediğinden evrağa ulaşılan tarih (14.05.2015) yazılmıştır).
- Министерства образования. (1999). *Министерства образования, науки и культуры Кыргызской Республики*.Бишкек.
- Ормушев, А. (2010). Эгемендүү Кыргыз Республикасынын Жакынкы жана Орто Чыгыш өлкөлөрү менен эларалык мамилелеринин өнүгүшү (XX к. аягы-XXI к. башы). Бишкек: (Үайынланмамыш Доктора Tezi) Тарых.илимдеринин доктору. Дисс.
- Solak, F. (2004). Kırgızistan İle İlgili Türkçe Bibliyografya1928-2003 Tezler-Kitaplar-Makalele,*Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), s. 67-115.
- ТИКА. (2016). *ТИКА нын Кыргызстандагы архиви (1995-2012)*. ТИКА Бишкек Координаторлүгү. (Arşiv belgesinde tarih belirtilmediğinden evrağa ulaşılan tarih (15.04.2015) yazılmıştır).
- Токтомушев, К. (2001). *Внешняя политика независимого Кыргызстана*. Бишкек.
- Turgunbayev, C. (2013). Kırgızistan Ve Kırgızlarla İlgili Türkçe Akademik çalışmalar Bibliyografyası (2009-2012) . *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*(1), 28-52.